

סמכות השראה וחופש

מה היחס הנכון בין קבלת הסמכות של המסורת – של הדורות הקודמים, לבין האפשרות של האדם ללכת עם דעתו ומגמותיו ונשמתו החופשית? דומה, כי יש תדמית ברורה למחשבותיהם של היהודים בתחום זה. התדמית המקובלת נבנית בין השאר על מקורות כמו זה:

סנהדרין דף קי עמ' א

אמר רב חסדא: כל החולק על רבו כחולק על השכינה, שנאמר: בהצותם על ה' [במדבר כו ט].
אמר רבי חמא ברבי חנינא: כל העושה מריבה עם רבו כעושה עם שכינה, שנאמר: המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל ה' [במדבר כ יג].
אמר רבי חנינא בר פפא: כל המתרעם על רבו כאילו מתרעם על השכינה, שנאמר: לא עלינו תלונותיכם כי על ה' [שמות טז ח].
אמר רבי אבהו: כל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר שכינה, שנאמר: וידבר העם בא-להים ובמשה [במדבר כא ה].

מה המגמה באמירות אלו? איזה פרופיל של תלמיד מבקשות הן לשקף או ליצור? סוגיית הסמכות וחובת המשמעת עולה במיוחד מן הפרשה העוסקת בבית הגדול – העליון. לעומת המקור הקודם שתיאר רעיון – סוגיית אגדה, המקור הבא עושה בשאלה אופרטיבית הנובעת מפסוקי התורה.

דברים פרק יז

(ט) וּבִאתָ אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יְהִי בַיָּמִים הֵהֶם וְדַרְשֵׁת וְהִגִּדוּ לְךָ אֶת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט: (י) וְעִשִׂיתָ עַל פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּדוּ לְךָ מִן הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְדֹד וְשֹׁמֵר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יֹרֹךְ: (יא) עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יֹרֹךְ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ תַעֲשֶׂה לֹא תִסָּוֵר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּדוּ לְךָ יְמִין וּשְׂמָאל:

וכך גורס ודורש [שלא לומר דורס...] מדרש ההלכה.

ספרי

לא תסור מן התורה אשר יגידו לך. זו מצות לא תעשה: ימין ושמאל. אפי' מראים בעיניך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל שמאל

מה טיבה של גבולות גזרת המשמעת? האם ואיך ניתן להבינה באופן המתיישב על הדעת? רעיון החשיבות של המשמעת לכוננות חברה מסורתית ונאמנה מופיעה גם אצל חכמי ימי הביניים:

רלב"ג פירוש על התורה דף עז/ב

כי בכבד האדם הוריו כפי כוחו מפני שהביאוהו לחיי העולם הזה יתעורר לכבד את השם יתעלה, כי כשיכבד האדם הוריו ישמר מעשות דבר (ש)יכעיסם ויתנהג מפני זה במוסרם וזה יהיה הסיבה שיקבלו המוסר הדורות הבאים מן הראשונים ויחזיקו מפני זה כלם בתורת ה'.

אברבנל שמות עמוד קצא

ולמדנו ג"כ מזה לכבד את החכמים כי הם האבות לתלמידיהם. ויוכלו בדבור הזה מצות לשמוע אל הנביא ומצות מפני שיבה תקום... ומצוה לשמוע אל ב"ד הגדול... והנה יסוד המצוה הזאת הוא כדי שתהיה קבלת ההורים חשובה בעיני האדם ויאמין בה ויסמוך עליה... ולהיות כח הדבור הזה להאמין בקבלת הראשונים שהוא עיקר כולל בתורה ולא יצויר מציאותו בלתי לכן היה הדבור הזה מכלל הדבורים ה' האלוהיים אשר בלוח האחד ולא היה מהדבורים האנושיים שהיו בלוח השני.

מה אם כן מצדיק את רעיון הסמכות? מה נשתנה בעולם החברתי-תרבותי-מוסרי בו אנו חיים היום? רמז מעניין ניתן למצוא בשירו של יהודה עמיחי:

מלון הורֵי

אָבִי הָיָה אֱלֹהִים וְלֹא יָדַע. הוּא נָסַן לִי
 אֶת עֲשָׂרַת הַדְּבָרוֹת לֹא בְרַעַם וְלֹא בְרַעַם, לֹא בְּאֵשׁ וְלֹא בְּעָנָן
 אֲלֵא בְּכֹכֹת וּבְאֲתָבָה. וְהוֹסִיף לְטוֹפִים וְהוֹסִיף מְלִים טוֹבוֹת,
 וְהוֹסִיף "אָנָּה" וְהוֹסִיף "בְּכִקְשָׁה". וְזָמַר זְכוֹר וְשִׁמּוֹר
 בְּנִגּוֹן אֲחֵד וְהִתְחַנֵּן וּבְכָה בְּשִׁקֵּט בֵּין דְּבַר לְדְבַר,
 לֹא תִשָּׂא שֵׁם אֱלֹהֶיךָ לְשָׁוָא, לֹא תִשָּׂא, לֹא לְשָׁוָא,
 אָנָּה. אֵל טַעֲנָה בְּעֵצְךָ עַד שֶׁקָּרָא. וְחִבַּק אוֹתִי סָזַק וְלִסְשׁ בְּאֲזְנֵי,
 לֹא תִגְנוֹב, לֹא תִנְאֹף, לֹא תִרְצַח. וְשֵׁם אֶת כְּפוֹת יָדָיו הִפְתִּיחוֹת
 עַל רֵאשֵׁי בְּכִרְבַּח יוֹם כְּפוֹר. כְּפֹר, אֶהְבֵּב, לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יָמֶיךָ
 עַל פְּנֵי הָאֲנָמָה. וְקוֹל אָבִי לָכֵן כְּמוֹ שֶׁעָרַר רֵאשׁוֹ.
 אַחַר כֵּךְ הִקְנִה אֶת פְּנֵי אֵלֵי בְּשִׁעַם הָאֲחֵרוֹנָה
 כְּמוֹ בַיּוֹם שֶׁבָּוַ מֵת בְּנִרְעוּתִי, וְאָמַר: אָנִי רוֹצֵה לְהוֹסִיף
 שָׁנִים לְעֲשָׂרַת הַדְּבָרוֹת:
 הַדְּבַר הָאֶסֶד-עֶשֶׂר: "לֹא תִשָּׂא" וְהַדְּבַר הַשְּׁנַיִם-עֶשֶׂר, "הִשְׁתַּנֵּה, תִּשְׁתַּנֵּה"
 כֵּן אָמַר אָבִי וְקָנָה מִפְּנֵי וְהִלֵּךְ
 וְנִעְלַם בְּמִרְחָקֵי הַמַּוְזָרִים.

יהודה עמיחי (1924–2000),
 משורר ישראלי זוכה פרס ישראל
 לשירה (1982), הנחשב לאחד
 המשוררים העבריים החשובים, לפורץ
 דרך ומחולל מהפכה בשירה העברית
 החדשה, נולד למשפחה
 אורתודוקסית, בבגרותו עזב את הדת.

[מתוך: "פחות סגור פתוח" כפי שנאסף בסדרה: **שירי יהודה עמיחי**, כרך ה', ירושלים ותל אביב: הוצאת ז
 2004, עמ' 197-198]

מהי המשמעות של תוספת הדברות? היכן יש לכך הטרמה בשיר? במה אביו של המשורר הוא אלוהים של התקופה העכשווית?
 הבה נצעד צעד אחד אחורה. כבר בתחילת המאה ה-19 אנו שומעים קולות אחרים שאחד מסמניהם הוא ר' חיים מוולוז'ין בספרו המשמש מעין פירוש למסכת אבות.

רוח החיים אבות פ"א

רבי חיים איצקוביץ הידוע יותר בשם רבי חיים מוולוז'ין (1749 - 1821), היה מגדולי הדור בתקופתו, מחשובי תלמידיו של הגאון מווילנה, רב העיירה וולוז'ין ומייסדה של ישיבת עץ חיים, המוכרת כ"ישיבת וולוז'ין" אם הישיבות".

(ד)... יוסי בן יועזר איש צרדה אומר, יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דברייהם: ... והנה הלימוד נקרא מלחמה כמו שכתוב: 'מלחמתה של תורה' אם כן גם התלמידים לוחמים יקראו... ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם, ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעץ קטן מדליק הגדול. וז"ש 'הי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק', מלשון ויאבק איש עמו, שהוא ענין

התאבקות מלחמה, כי מלחמת מצוה היא וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ... הנה ע"י הספרים אשר בבתנו, בתינו הוא בית ועד לחכמים אלה, הוזהרנו גם כן וניתן לנו רשות להתאבק וללחום בדבריהם ולתרץ קושייתם, ולא לישא פני איש רק לאהוב האמת. אבל עכ"ז יזהר נפשו מדבר בגאווה וגודל לבב באשר מצא מקום לחלוק, וידמה כי גדול הוא כרבו או כמחבר הספר אשר הוא משיג עליו, וידע בלבבו כי כמה פעמים לא יבין דבריו וכוונתו. ולכן יהיה אך בענוה יתירה באומרו אם איני כדאי אך תורה היא וכו', וז"ש 'הוי מתאבק' כנ"ל, אך בתנאי 'בעפר רגליהם', ר"ל בענוה והכנעה לדון לפנייהם בקרקע.

זהו בדבריו את הישן והחדש. איך הוא משלב ביניהם? מה לפי דעתכם מחולל את השינוי? הערה 'כמו היסטורית' המנסת את משבר החינוך בסוגיית הסמכות, ניתן למצוא בכתביו של האדמו"ר מפיאסצנה:

רבי קלונימוס קלמיש שפירא - האדמו"ר מפיאסצנה (1889 - 1943), מאדמו"ר פולין בדור השואה. נרצח בשואה. מנהיג בעל גישה חינוכית יחודית שהביאה לידי ביטוי בספריו [חובת תלמידים, חובת האברכים, בני מחשבה טובה ועוד]. ספרו המרטיטי הוא 'אש קדש' דרשות לשבתות השנה בתוככי גיטו וורשה בשנות האימה - דבר שבא לידי ביטוי בתוכן הדרשות ובהתחבטויות האמונה וההנהגה שם.

חובת התלמידים עמוד 9-12 עלינו לבאר... מהו החילוק בין דור לדור, למה בדורות הקדומים לנו, כל חנוך שהוא היה מועיל... ולא כן עתה. סבה הפשוטה והעיקרית היא, שהנוער קם וחושב את עצמו לאיש בטרם בא מועדו... כך היא העובדה. שבשביל זה על כל מדריך, מלמד ומחנך מביט הנער כעל עריץ זר שבא למשול עליו ביד חזקה ולשולל ממנו שלטון עצמותו, דעתו ורצונו... לא די ללמד את הנער רק שחוב עליו לשמוע לקול המחנך ותו לא. כי לא יועיל בזה בלבד כי לבסוף יראה את רבו המתנגדו ועריץ זר עליו כנ"ל. העיקר הוא להכניס בלבו דעה זו, שידע שהוא, הנער בעצמו הוא עיקר המחנך, לא קטן ונער הוא רק נצר מטע ד' בכרם ישראל הוא....

הרב קוק לוקח את תנאי החיים האלו ומוצא בהם את תקוות הגאולה העמוקה היותר ואת התנאי לזכיה בחיי העולם הבא!

הרב קוק - קובץ ב קעד.

כל מה שנכנס בנשמה אחת מהשפעת חברתה, אף על פי שמועיל לה הדבר מאיזה צד, שסוף כל סוף הוא מקנה לה איזו ידיעה, או איזו הרגשה טובה ומועילה לפעמים, הוא עם זה מזיק לה גם כן, במה שהוא מערב יסוד זר במהותה. ואין העולם משתלם כי אם במעמד של שלילת ההשפעה הזרה, ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמור דעו את ד', כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם. המהלך השולל את ההשפעות הזרות לגבי כל פרט, אף על פי שנראהו בצורה הורסת, הוא הסתירה המביאה לידי הבנין היותר קיים ויותר משוכלל, והוא המבוא היחידי לחיי עולם הבא, שכל אחד ואחד עושה לו הקב"ה עדן בפני עצמו,

עדן לא נאמר אלא עדן. ההכרה הכללית באומה להשמר מהשפעות זרות היא יסוד התחיה, והיא חודרת בתור תסיסה פרטית, מחוללת הריסות, עושות מהפכות, ובונות עולמות חדשים, קיימים ובהירים.

היש כאן קריאה לאנרכיה טוטלית? האם מותר להקשיב לדברים כאלו [גם לשיטתו של הרב קוק...]? והיכן האיזונים עם הקול המסורתי? משהו על כך במקור הבא:

היצירה המשותפת - הרב קוק קובץ ג' שלח, שלט

יציר לו כל אחד באמת ובתמים מה שנשמתו מראה לו, יוציא את תנובתו הרוחנית מן הכח אל הפועל בלא שפתי רמיה, ומניצוצות כאלה אבוקות אור יתקבצו, ויאירו את כל העולם מכבודם, מחלקי אמת פנימית כאלה, האמת הגדולה תופיע.

בטוחים נהיה מכל הזיה, מכל רשעה, מכל שקר, שאפשר להדמיון להעליב אותנו בהם, אם נחזיק בחזקה בעץ החיים של תורת אבות, בנועם מוסרה, במצוותיה ופקודיה בכל ארחות החיים, ביחושנו הנאמן לאדם הכללי, למשפחה ולאומה, לחיים ולכל משאלותיהם. ועם זה אין אנו צריכים כלל להיות כבולים בכבלים החברתיים, שהם מחנקים את הרוח העליונה החפשית, שהם מחללים את הקודש הבא מעולם העליון, מעלמא דחירו, אשר שם דרור נתן לשרעפים, חירות מוחלטה לשאיפה, חופש גמור לנטיית הרצון וליצירה. וכגודל החופש כן תגדל הקדושה, כה יתרוממו החיים. ואני בד' אעלוזה, אגילה בא-להי ישעי.

בשולי גלימתו ובקריאה למימושה הוספתי אני הקטן בדרשה ליום העצמאות לפני 9 שנים:

הקריאה לעצמיות שיחות ליום העצמאות עמ' 60-61

קו המחשבה, האפשרות הזאת הפתוחה כלפי חיי החופש, הדואגת לא רק לשינון, אלא גם לחידוש; לא רק להישארות בדפוסים הישנים, אלא רואה בדפוסים הישנים כח הרסני, מקבע, חונק; האפשרות הזו דורשת שהאדם ייצר תפוקה חדשה, שלא נמצאת בסתירה, כי אם בזיקה עמוקה, באהבה, בחיבה, לכל אותם עקרונות של ציור, כל אותם קווים מנחים, שמשורטטים לנו בכותרות הללו של תורת האבות, נועם מוסרה, מצוותיה, פקודיה, יחסנו לאדם הכללי, למשפחה, לאומה, לחיים ולכל משפחותיהם.

אם נוכל לדאוג לזה שהיצירה שלנו, החידוש המופלא, האינטואיציות שלנו - לא ילכו כנגד החיים, לא ילכו כנגד התורה, לא ילכו כנגד האנושות - אלא יבואו איתה בהתאמה - היצירה שניצור לא תהיה יצירה השוללת, הדוחה, המפילה, הדוחקת - אלא זו המשתלבת, הבונה קומה חדשה, זו שנרקמת מתוך, אף על פי שאומרת דברים חדשים, אף על פי שאומרת דברים שלא מתפתחים כאילו באופן טבעי מכל מה שקיים, נהייה אז בטוחים מכל הזיה.

לימוד פורה!

